

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שכאשר אדם מת באוהל, כל הנמצא עימו באוהל נטמא. הגמרא במסכת ברכות (סג ע"ב) מביאה דברי ריש לקיש שדרש מפסוק זה, שדברי תורה מתקיימים רק במי שממית עצמו עליהם, כלומר שבמידה מסויימת 'הורג' חלקים אחרים שהיו יכולים לבוא אצלו לידי ביטוי, בגלל שהוא יושב ולומד תורה כל היום.

לכאורה, הדרך שבה אדם ימית את עצמו באוהלה של תורה היא, להשקיע כמה שיותר זמן בלימוד. אמנם **הט"ז** (אבה"ע כה, ב) חידש ודרש מהפסוק 'שווא לכם משכימי קום', שעל אף שיש לאדם להמית את עצמו על לימוד התורה, מכל מקום אם בעקבות כך שהוא קם מוקדם מדי, איכות לימודו נפגעת - עדיף שימשיך לישון ולא יצטער לחינם ('כן ייתן לידידו שינה'), ובלשונו:

"שווא לכם משכימי קום, דהיינו שיש המנדדין שינה ועוסקים בתורה הרבה, ויש שישנים הרבה כדי שיהיה להם כח לעסוק בתורה, ובאמת יכול ללמוד בשעה אחת מה שזה מצטער ועוסק בשני שעות, ובוודאי שניהם יש להם שכר בשווה, על כן אמר 'שווא לכם', דהיינו בחינם לכם שאתם מצטערים ומשכימים בבוקר, 'ומאחרי שבת בלילה', וממעטים שנתם בחינם." בעקבות הפסוק הנדרש בענייני לימוד תורה, נעסוק השבוע בשאלה האם נשים יכולות ללמוד תורה. נראה את מחלוקת התנאים והראשונים בעניין, את הסייגים שנתנו הפוסקים לכלל זה, והשינויים שהובילו לכך שבזמנינו יש מערכת שלמה שדואגת לכך שנשים ילמדו תורה, דבר (שככל הנראה) לא היה קיים בעבר.

מקור הדין

האם מותר לנשים ללמוד תורה? בעניין זה נאמרו שלוש דעות בגמרא:

א. דעה ראשונה: הגמרא במסכת קידושין (כט ע"ב) לומדת מהפסוק 'ולמדתם אותם את בניכם', שהאב מצווה ללמד את בנו תורה, אך לא את בתו. הגמרא ממשיכה וכותבת, שמכיוון שהאב אינו מצווה ללמדה, ממילא מובן שלא מוטל עליה חיוב ללמוד, שכן אם היה מוטל עליה - האב היה מצווה ללמדה.

ב. דעה שנייה: בעוד שמהגמרא בקידושין עולה שאין חובה על האישה ללמוד, אך היא יכולה ללמוד אם תרצה, בגמרא במסכת סוטה (כא ע"ב) מובאת דעת רבי אליעזר הסובר שיש איסור ללמדה, וכל המלמדה כאילו מלמדה תפלות, כלומר גורם לכך שהיא תעוות את התורה בגלל שאין לה יכולת ללמוד (רמב"ם), או גורם לכך שתזנה בגלל שהיא נהיית ערמומית בעקבות הלימוד (רש"י).

ג. דעה שלישית: בן עזאי (סוטה כ ע"א) בגישה שלישית סבר, שיש מצווה על האב ללמד את בתו תורה. בטעם הדבר נימק, שכאשר משקים אשה שספק זינתה במי הסוטה, אם היא למדה תורה, ייתכן שזכות זו תגרום לכך שתמות רק לאחר זמן מה ולא מיד. מצב כזה עלול לגרום, שאם היא אכן זינתה ואמורה למות, תזלזל בכוחם של מי הסוטה, שהרי הם לא פועלים את פעולתם.

מקרה זה עלול לקרות, רק במצב בו אותה אשה למדה מעט תורה במקרה, אך אם האב ילמד את בתו תורה בצורה מקיפה, גם כאשר היא תזנה ותשתה ממי הסוטה, תבין שלא מתה מיד בזכות שלמדה תורה, ולכן יש עניין ללמדה. אמנם בזמן הזה לא משקים את הסוטות, ולכן גם לדעת בן עזאי אין מצווה ללמדה תורה, אך מכל מקום אין בכך איסור וכפי שטען רבי אליעזר.

דברי הראשונים

א. הראי"ז (סוטה ב, ב) פסק להלכה כדעת בן עזאי, שאדם יכול ללמד את בתו תורה (וכן היא יכולה ללמוד). הסיבה לכך היא ככל הנראה, שכפי שכותבת הגמרא במסכת בבא מציעא (נט ע"ב) חכמים נידו את רבי אליעזר והחרימו את פסקיו (בגלל שסירב לקבל את סמכותם במעשה תנורו של עכנאי), כך שגם כאן אין לפסוק כמותו.

ב. דעת רוב הראשונים וביניהם הרמב"ם (תלמוד תורה א, יג) **והמאירי** (ד"ה המשנה) שההלכה כדעת רבי אליעזר האוסר, וכן פסק **השולחן ערוך** (יו"ד רמז, ו). הסיבה שכאן בכל זאת פסקו כרבי אליעזר למרות שנידו אותו היא, שהגמרא במסכת ברכות (כב ע"א) צועדת בשיטתו וכותבת שלמרות שזבים מותרים בלימוד תורה, זבות ונדות אסורות (ועיין ציץ אליעזר ט, ג לתירוץ נוספים).

למרות שמהגמרא משמע שהאיסור לנשים ללמוד תורה הוא מוחלט, חלק מהפוסקים בעיקר מסברא צמצמו את האיסור:

לימוד מצוות

א. בספר חסידים (ס' שיג) סבר, שכאשר הגמרא כותבת שאסור לאדם ללמד את בתו תורה, היא מתכוונת רק 'לעומק התלמוד וסודות התורה', אבל את ההלכות שהיא חייבת לקיים וודאי אפשר ללמדה, אחרת איך תדע מה לעשות? ראייה לדבריו הביא שבימי חזקיה ידעו אפילו תינוקות בעם ישראל את דיני טהרה, מוכח שמותר ללמדם הלכות, וכן פסק **הרמ"א** (שם), ובלשונו:

"חייב אדם ללמוד לבנותיו המצוות כגון פסקי הלכות, ומה שאמרו שהמלמד לאשה תורה כאלו מלמדה תפלות זהו עומק תלמוד וטעמי המצוות וסודי התורה אותן אין מלמדין לאשה ולקטן, אבל הלכות מצוות ילמד לה שאם לא תדע הלכות שבת איך תשמור שבת וכן כל מצוות כדי לעשות להיזהר במצוות."

אמנם, גם לפי היתרם טען **בית הלוי** (ס' ו), שאין הכוונה שכאשר אשה לומדת את פרטי המצוות היא מקיימת את מצוות לימוד תורה וכפי שעושה גבר הלומד הלכות אלו, אלא הלימוד של המצוות הוא חלק מקיומן. השלכה תהיה, שלאחר שהיא יודעת את הדינים אין טעם שתמשיך ללמוד, וזאת בניגוד לגבר הלומד שחייב להמשיך ללמוד ולהעמיק גם לאחר שידע את ההלכה.

ב. לפי דברי ספר חסידים והרמ"א עולה, שלמעשה הכלל של הגמרא מצטמצם מאוד, ואת רוב הדינים נשים יכולות ללמוד. **המהרי"ל** (ס' קצט) חלק על דבריהם וכתב, שהגמרא אוסרת לנשים ללמוד גם מצוות. הוא סבר שאת הידיעה כיצד לקיים מצוות אפשר לקבל במסורת (ובמקרה של ספק ישאלו מורה הוראה), ואין להתיר משום כך לנשים ללמוד תורה.

תורה שבכתב

הרמב"ם (שם) כתב, שכאשר הגמרא כותבת שהמלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, הכוונה לתורה שבעל פה, גמרא

וכדומה, אבל את התורה שבכתב, על אף שלכתחילה אין לו ללמדה - מכל מקום אין בכך איסור, וכן פסק השולחן ערוך (שם) בעקבותיו. האחרונים תמחו על הרמב"ם, שהרי הגמרא לא מציינת היתר זה, וניסו למצוא מקור לדבריו:

הב"ח (יורה דעה שם) כתב שמקור דברי הרמב"ם מהגמרא במסכת חגיגה (ג ע"ב) הכותבת, שגם הנשים מתכנסות במוצאי שנת השמיטה לשמוע את המלך קורא בתורה כחלק ממצוות הקהל, מוכח שגם הן יכולות ללמוד תורה שבכתב. הקושי בפירוש זה, שאם כן לא ברור מדוע הרמב"ם כתב שלכתחילה אין להן ללמוד, הרי במצוות הקהל הנשים מצוות לשמוע לכתחילה (ועיין בט"ז)..

הגר"א (יו"ד רמז) כתב שמקורו מהגמרא בנדרים (לה ע"ב) הכותבת, שמותר לאדם שנדר הנאה מחברו ללמד את בנו ובנותיו מקרא, ויש שהציעו שלרמב"ם הייתה גרסה שונה בגמרא. ניתן להעלות אפשרות נוספת, שהחשש המרכזי של הרמב"ם בלימוד תורה לנשים, היא בהוצאת דברי התורה לדברי הבאי. כאשר מדובר בתורה שבכתב שאינה דורשת הסקות וכו' - החשש לא קיים.

אשה חכמה

א. כאמור לדעת הרמב"ם אסור לאשה ללמוד תורה, מחשש תוציא את דברי התורה לדברי הבאי. בעקבות כך טענו **החיד"א** (טוב עין ס' ד) ופוסקים נוספים, שהאיסור לא נאמר על אשה חכמה, שאין חשש שתוציא את התורה לדברי הבאי. ראייה לדבריו הביא מברוריה אשתו של רבי מאיר, שכפי שכותבת הגמרא במספר מקומות הייתה תלמידת חכם, ובלשונו:

"והנה רש"י פירש מלמדה תפלות שנכנס ערמה בקרבה ועושה דברי זנות בהצנע, והרמב"ם לא רצה לפרש כן דאם איך למדו לברוריה תלת (= שלוש) מאה רבנן? ולכן פירש הרמב"ם דפירוש דברי תפלות היינו שאינה מכוונת ללמוד אלא מוציאה דברי תורה לדברי הבאי. ובברוריה שהכירו בה שהיתה כונתה ללמוד בכל לבה וגדל שכלה לכך למדוה."

בדומה לכך כתב **הפרישה** (רמז, טו), שדקדק בלשון הרמב"ם שכתב **שרוב** הנשים מוציאות את דברי התורה לדברי הבאי, אבל כאשר יש אשה שמעצמה מתעוררת ללמוד תורה, עולה שהיא אינה מהרוב, ומותר לה ללמוד תורה (וכפי שהביאו בפתיחה ליורה דעה שמועה בשם אשתו). אף על פי כן לאב אסור ללמד את בתו, כיוון שאינו יודע מה בליבה, ואולי היא באמת לא מאותן הנשים החכמות.

ב. בעוד שהחיד"א הוכיח את דבריו ממעשיה של ברוריה, בשו"ת **משרת משה** (מובא בציץ אליעזר ט, ג) הוכיח ממעשיה בדיוק הפוך, ושגם לנשים חכמות אסור ללמוד תורה. רבינו חננאל ורש"י במסכת עבודה זרה (יח ע"ב ד"ה ואיכא) הביאו מעשה, שברוריה זלזלה בדברי חכמים שנשים דעתן קלה. רבי מאיר בעלה ששמע את דבריה השיב לה, חייך (לשון שבועה) שעוד תודי לדבריהם.

סופו של המעשה, רבי מאיר שלח אחד מתלמידיו להכשיל את ברוריה (כדי להראות לה שנשים דעתן קלה), ואכן לאחר מספר פעמים שניסה - הצליח. בעקבות כך ברוריה חנקה את עצמה, ורבי מאיר מרוב בושה ברח ממקומו. עולה מכאן, שלמרות שהאשה חכמה אסור לה ללמוד תורה, ואדרבה זה עלול לגרום נזק, ובלשונו של הציץ אליעזר (ט, ג):

"אך בספר משרת משה על הרמב"ם כותב להשיג על דברי החיד"א הנ"ל, וגם בעניין כוונתה אנו לא בקיאינו והדבר מסור ללב והאדם יראה לעיניו, וגם סופה של ברוריה הוכיח על תחילתה [והרגיש מזה החיד"א בעצמו בספרו שם], ולכן העלה שם לעיקר שמראש היו מלמדין תורה לנשים, אבל ממה שאירע לברוריה הסכימו דהלכה כרבי אליעזר (ועיין הערה¹)."

שינוי בעקבות הדורות

אם כן כפי שראינו, למעשה בפוסקים מובאים לא מעט היתרים ללימוד תורה לנשים, כך שבפשטות גם אשה הרוצה ללמוד גמרא בעיין יש לה על מי לסמוך. אמנם, גם המתירים לא דיברו על מערכת ממוסדת של לימוד תורה לנשים, אלא רק על נשים שבאופן פרטי רצונן ללמוד תורה, ואכן נראה שבאופן כללי מסגרת מעין זו לא הייתה קיימת עד לפני כמאה שנה.

כדי להבין מדוע התפתח (ומתפתח) עניין זה בימינו, יש להקדים מעט פרטים היסטוריים. לפני הגילויים המדעיים של ימי הרנסנס (המאות 14-17 לספירת הנוצרים), שלטה הכנסייה באירופה ביד רמה. דבר זה הוביל בין השאר לבורות של האנשים שהיו נתונים לשליטתה, מכיוון שהיא שלטה במידע, ובאופן כללי צמצמה את העיסוק בהשכלה ובמדע שלדעתם סתר את הדת.

בעקבות הגילויים המדעיים שבכל זאת נפוצו, מתן הסברים טבעיים לדרך בה העולם מתנהל, שינויים בכנסייה הקיימת (הקמת הכנסייה הפרוטסטנטית והקלוויניסטית), התפשטות הספרים והרעיונות בעקבות גילוי הדפוס ועוד גורמים שונים, ירד משמעותית כוחה של הכנסייה הקתולית ושל האפיפיור ששלטו באירופה עד כה, ורעיונות של חופש וקידמה מדעית היוו הכוח המרכזי.

ההשפעה על היהדות

שינויים אלו בתפיסות העולם לא פסחו על היהדות, שהייתה צריכה להתמודד עם רעיונות חדשים, ושיוון הזכויות שניתן במקומות רבים. יש שבחרו להתנגד לשינויים אלו, ויש שבקשו להשתלב בהם - מכל מקום להתעלם מהם אי אפשר. בעקבות כך, העברת המידע והידע לבנות באמצעות המסורת לא היה מספק, ויש ללמדן דברים נוספים, וכפי שכתב **החפץ חיים** (חינוך הבנות):

"כאשר שמעתי שהתנדבו אנשים יראים וחדרים לדבר ה' לייסד בעירם בית יעקב ללמד בו תורה ויראת שמיים, מידות ודרך ארץ זו תורה לילדות אחינו בית ישראל, אמרתי לפועלם יישר ד' חילם ומעשה ידם יכונן, כי עניין נכון ונחוץ הוא בימינו אלו, אשר זרם הכפירה רחמנא ליצלן שורר בכל תוקפו."

כפי שמציין החפץ חיים בדבריו, הוא מאשר להקים מוסד חינוכי של בית יעקב אותו ייסדה שרה שנירר, דבר שהיווה מהפכה בזמנו. מאז, מוסדות לימוד לבנות הוא דבר שבשגרה, ובהיקף הלימוד נחלקו. יש שכתבו שרק דברי מוסר וכדומה יש ללמד בצורה מוסדית, ויש שהרחיבו את ההיקף עד לימוד גמרא בעיין לנשים, כל אחד לפי רמת השכלת הנשים באותו מקום והאידיאולוגיה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...²

¹ המעשה שלעצמו תמוה מאוד, קשה להאמין שרבי מאיר ישלח את תלמידו להכשיל את אשתו (ומדוחק העניין כתב הבן איש חי בפירושו בן יהוידע שאותו תלמיד היה סריס). כמו כן, לא ברור מדוע הסיפור מוכיח שדעתן של נשים קלה ובעקבות כך אסור להן ללמוד, הרי הגמרא במסכת קידושין (פא ע"א) מספרת שאת רבי מאיר ניסה השטן להכשיל, ורק בגלל שהכריזו בשמים "זההרו ברבי מאיר ותורתו" נמנע מכך.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com